

Några reflektioner om Christian 4-statyer

SUNE FRISTRÖM

Christian 4 i Rådhusnischen.

*Christian 4 i Roskilde domkyrka.
Foto Leif Mårtensson.*

Sedan 1890 har Kristianstads grundare, den danske kungen Christian 4, kunnat överblicka utvecklingen av sin stad som staty i nischen på rådhusfasaden. Statyn ser från markplanet inte ut att vara speciellt stor, men den är faktiskt 1,6 m hög, alltså nästan en ren avgjutning av den välmående ”kongen”.

Statyn är tillverkad i zink och är en avgjutning från den kände danske bildhuggaren Bertel Thorvaldsens (1768-1844) staty i Roskilde domkyrka, placerad vid Christian 4:s sarkofag. Avgjutningen blev en av Kristianstads första utomhusstatyer under 1800-talets slut. Statyn infogades i den nybyggda rådhusfasaden, som passande nog arkitektoniskt utformades ”i Christian 4-stil”.

Statyn avspeglar en till synes lugn och harmonisk Christian 4, fjärran från ekonomiska bekymmer och svärsöners intriger. Inspirationen till utformningen synes ha kommit från en målning, Karel van Manders helfigursporträtt, som numera hänger på Amalienborgs slott. I en tidigt utförd skiss i gips, som finns i Thorvaldsens Samling på Nysö, avspeglas Christian 4:s hjälteroll under sjöslaget vid Kolberger Heide med ”Trefoldighe-den”. Det var då han ”fick en splint i öjet”. I gipsmodellen håller han näsdu-

ken för det skadade ögat, men som synes, den slutgiltiga utformningen av gravstatyn speglar en mer avslappnad och idealiserad kungabild.

Det finns ytterligare en utsökt skulptur i Kristianstad av stadens grundläggare. I den numera svårtillgängliga rådhusentrén står en meterhög porträttbyst utförd av belgaren Francois Dieussart (1600–1661). Originalen skulpterades i maj-juni 1643 och står i vinterstuen på Rosenborgs slott i Köpenhamn. Christian 4 framträder som idealiserad hjälte iklädd romersk imperatorsdräkt med lejonhuvud på skuldrorna, lagerkrans på huvudet och Elefantorden på bröstet. Denna avgjutning skänktes till staden av Kristianstads Sparbank vid stadens 350-årsjubileum år 1964. Porträttbysten anses vara en av Europas skickligast utförda porträttskulpturer och avgjutningar finns bland annat i stora salen på Börsen i Köpenhamn och i Kongsberg i Norge. Glädjande är att för bara några år sedan kunde ytterligare en avgjutning placeras i en av de städer som Christian 4 grundade. Genom förmedling av Stadskulturförvaltningen i Kristianstad kan man nu se denna förnämliga porträttbyst även utanför kyrkan i Glückstadt i Tyskland. Originalen till bronsskulpturen göts förresten på kanonstöberiet i Glückstadt.

På Stortorget i det forna Christiania, nuvarande Oslo, står på en hög sockel en imponerande manshög staty av stadens grundläggare Christian 4. Med höga stövlar står han bastant och pekar med

Belgaren Francois Dieussarts förnämliga staty av Christian 4.

Christian 4 på Stortorget i Christiania/Oslo. Teckning Sune Friström.

handen på den plats där hans nya stad skulle anläggas i skydd av fästningen Akershus. Statyn avspeglar kraft och beslutsamhet, kunglig vilja och makt. Skulptör är norrmannen Brynjulf Bergslien (1830-98) och gjutningen skedde år 1897.

Christian 4 vid Nyboder, Köpenhamn.

Vid Nyboder, varvsarbetarnas och sjömannens bostadsområde nära Kastellet i Köpenhamn, står Christian 4 staty. Det var den danska staten som år 1900 skänkte statyn till Köpenhamns kommun. Placeringen vållade diskussion, men som det står på den höga granitsockeln, var det för att hedra Christian 4:s insatser för flottan, som den kom att placeras nära varvsbostäderna i Nyboder.

Skulptören Vilhelm Bissen (1836-1913) framhävde den bestämde Christian 4, som med en käpp i högerhanden blickar ut över flottans område. Vänsterhanden håller han fäst i midjan och i armhålan ca 10 m ovan marknivån bildas en liten nisch i skulpturen, precis avpassad för att sätta en blomsterbuket i. Detta utfördes med hisskorg av skandinaviska snapphanar för att hedra Christian 4 söndagen den 17 november 1991 klockan 11 på förmiddagen och vållade trafik kaos och glada leenden på Öster Voldgade.

Bara någon kilometer söder om Nyboder i Köpenhamn finns två skulpturer i helfigur av Christian 4. Den ena är skulpterad i trä och står inne i Örlogsmuseet på den av Christian 4 år 1618 grundade, självständiga staden Christianshavn, nu en del av Köpenhamns innerstad. Den andra står vid Gammel Dok Pakhus vid Strandgade och är utförd i betong med polykrom mosaik. Det var konstnären William Friedericia, som år 1957 skulpterade den något fetlagde Christian 4 och under ett antal följande år delades en liten bronsmodell av kungastatyn ut som pris till dem, som väl bevarat äldre hus i Christianshavn.

Trämodellen, också i mansstorlek, är intressant ur Kristianstadssynpunkt. Vid Föreningen Våhusens Vänners första bussresa till Köpenhamn år 1977 blev en av deltagarna, landshövding Bengt Petri, så förtjust i träskulpturen, att han ville ha en kopia till Kristianstad. Den manshöga skulpturen skulle kunna placeras i kyrkans tomthörna mot Stora Torg. Som stadsarkitekt fick

jag uppdrag att kontakta Örlogsmuseets ledning. De var positiva till idén, men träskulpturen, tillverkad av träsnidare vid varvet, hade betydande torrsprickor, som omöjliggjorde gjutning i metall. Att tillverka en ny träskulptur, en kopia, bedömdes också som uteslutet. Förslaget föll alltså, men tankarna på en staty av Christian 4 vid Stora Torg i Kristianstad fanns kvar.

Måhända kan det vara av intresse att höra berättelsen om hur Kristianstad varit nära att få en ryttarstaty av grundläggaren, Christian 4, just på Stora Torg. En ryttarstaty av en dansk kung i en svensk stad, som stadens förnämsta konstverk, uppsatt i slutet av 1900-talet! En konventionell ryttarstaty, som inte satts upp i Sverige de senaste 100 åren och placerad på stadens förnämsta plats! Onekligen en svindlande tanke, som säkert låtit tala om sig även i grannländerna!

Utsmyckningen av Stora Torg har diskuterats åtminstone de senaste hundra åren. Redan år 1930 föreslogs i Kristianstads Läns Tidning, att Stora Torg skulle prydas med en ryttarstaty föreställande Christian 4 till häst. Ett djävrt grepp, som förkastades. Man anordnade Allömässan år 1947, för att samla in pengar för att pryda torget, men då diskuterades "en plaskande springbrunn", möjligen med relief av Christian 4, men utan någon självständig Christian 4-staty. Inte heller i de tävlingsanvisningar för Stora Torgs förskönande, som skickades till skulptörer och arkitekter i juni 1950, finns något nämnt om att en staty av Christian 4 skulle kunna vara lämplig för att försköna Stora Torg.

Som nyutnämnd stadskulturchef i Kristianstad år 1988 ville jag med olika medel belysa stadens kulturella kvalitéer och om möjligt "sätta Kristianstad på kartan". Tanken väcktes då, om en staty av stadens grundläggare Christian 4, vars 400-åriga trontillträde firades just år 1988 med pompa och utställningar över stora delar av norra Europa.

Stadens grundläggare var minsann värd att få en ståtlig staty i Kristianstad,

Träskulpturen av Christian 4 på Örlogsmuseet i Köpenhamn.

Christian 4 till häst, målning av Karel van Mander.

tyckte jag. Helst en ryttarstaty av det slag som Christian 4 själv så innerligt önskade, men som pengarna då inte räckte till. Ju mer jag hade fördjupat mig i Christian 4:s liv, desto säkrare blev jag på just en ryttarstaty och det hade gjorts ett flertal skisser, som aldrig förverkligats. Samtidigt var jag medveten om, efter att ha varit ordförande för stadens största konstförening KKK i tio år, att min smak inte skulle delas av alla. Ett föreställande monumentalverk på 1900-talets slut, det stred mot alla konstkritikers åsikter. På Stora Torg stod dessutom Palle Pernevis skulptur Ikaros och den flyttade man inte på i första taget.

Under min studietid på Chalmers arkitekturlinje hade jag haft skulptören Palle Pernevi som lärare i teckning och formlära. Det var ungefär vid den tid han och hustrun Ulla, tillsammans med arkitekterna Leif Reinius och Sven Backström, Stockholm, vann tävlingen om utsmyckning av Stora Torg i Kristianstad med förslaget ”Plask”. Det vinnande förslaget förutsatte ett skålförmat torg och skulpturen hade formmässigt inget gemensamt med dagens Ikaros. Formmässigt påminde det närmast om ”en stor oregelbunden formad gjutjärns kropp över vilket vattnet spelade i korsande bågar”.

Signaturen Bom (Gunnar Lindbom) i Sydsvenska Dagbladet skrev flera spydiga artiklar om skapelsen, som döptes om till ”Bumlingen” i folkmun. Nyaste Kristianstadsbladet arrangerade en egen Gallup om vad folk tyckte och 90 % av de insända svaren fördömde förslaget. Många ville hellre ha en offentlig toalett! Kulturnämnden backade och den politiskt tillsatta konstkommittén förde därefter en tynande tillvaro i närmare 10 år. Torget skålades aldrig, parkeringsplatserna blev kvar, men stenläggningen förnyades.

Ett nytt skulpturförslag utarbetades av Palle Pernevi under början av 1960-talet. Det utformades i en helt annorlunda stil i rostfritt stål och med temat Ikaros. Ikaros var den djärve man, som enligt den grekiska sagan omkom i Ikariska sjön, då han och hans far flydde från labyrinten på Kreta. Ikaros flög för nära solen och de med vax hopsatta vingarna smälte. Vid stadsfullmäktiges junisammanträde 1964 beslöt man att köpa skulpturen Ikaros och den 30 december 1966 avtäcktes konstverket. Det totala anslaget uppgavs till 175 000 kr.

Den nya skulpturen kallades av många för ”flygolyckan”, ett med syfte på sagan välfunnet namn. Palle Pernevi var inte nöjd med vattenbegjutningen av Ikarosskulpturen på Stora Torg mer än de första dagarna. Den vattendimma han eftersträvat genom att vattnet skulle spruta ut genom många små hål i skulpturen fungerade inte. Orsaken påstods vara det alltför hårda vattnet i Kristianstad. Ständiga igenkalkningsstopp resulterade till slut i att de små

borrhade hålen borrhades allt större och Palle Pernevi beskrev dem själv i slutet av sin levnad som ”brandslangsstora”. På den arbetsmodell, som finns bevarad hos Skissernas Museum, Lunds Universitet, kan man få en uppfattning om hur Pernevi tänkt med den finfördelade vattenbegjutningen. Den skiljer sig väsentligt från dagens vattenbegjutning.

Vid en av de diskussioner jag hade med Palle Pernevi föreslog jag, att Ikaros skulle flyttas ner till Helge å och placeras mittför Teaterrestaurangen på en gjuten avsats i ån. Experterna ansåg att Helge ås vatten skulle fungera bättre än vattenledningstvatten i skulpturens finborrade hål. Palle Pernevi gillade idén trots problem med växlande vattenstånd i Helge å. Han var vid våra samtal inte motståndare till att flytta Ikaros, men förutsatte, att bakgrunden med soptippen skulle döljas.

Salys berömda staty av Fredrik V till häst på Amalienborgs Slotsplats, Köpenhamn.

Platsen för en ryttarstaty av Christian 4 skulle kanske kunna lösas, men hur skulle häst och ryttare se ut? Hur Christian 4 skulle kunna se ut, när han stadigt satt i sadeln, han var en utomordentligt skicklig ryttare, var inte så svårt att föreställa sig. Det fanns flera duktiga skulptörer, som var beredda att illustrera detta. Men hästen? Det blev många diskussioner med hästfolk och konstexperter. En ryttarstaty, som då ofta framhölls som föredöme, var J F Salys ryttarstaty av Fredrik V på Amalienborgs slottsplats. Den anses vara en av Europas bästa, grundligt genomarbetad under 20 års tid innan avtäckelsen år 1771. Även ryttarstatyn av Christian V, utförd i bly av den

franske bildhuggaren A C Lamoureux och uppsatt år 1687 på Kongens Nytorv i Köpenhamn ansågs kunna vara ett föredöme.

Vid ett av mina besök på Tøjhusmuseet i Köpenhamn i slutet av 1980-talet hittade jag i ett förråd en gjutform till en häst. När jag nyfiket började fråga om den, visade det sig vara Christian V:s häst på Kongens Nytorv. Hästen hade på 1680-talet stöpts i bly, kondens hade bildats inne i hålrummen och bland annat hade hästens mage sjunkit ner. Professor Einar Utzon-Frank från Konstakademi fick år 1939-42 uppdrag att rätta till problemen och gjutfor-

Studenterna brukar dansa kring Christian V:s ryttarstaty på Kongens Nytorv i Köpenhamn.

Christian X till häst vid Sankt Annae Plads i Köpenhamn, uppsatt år 1951. Foto Sune Friström.

men var från den tiden, då hästen stöptes om i brons. Plötsligt fanns således tillgång till en välskulpterad häst från rätt tidsperiod. Men gjutformen ägdes inte av museet och fick inte användas utan ägarens tillstånd. Som ägare bedömdes danska hovförvaltningen. Jag kontaktade hovförvaltningen och fick besked att gjutformen fick användas, men inte föras från Danmark. Efter ytterligare samtal kontaktades ett välrenommerat gjuteri i Kongens Lyngby, som var villiga gjuta till ett överkomligt pris.

Hästen till en ryttarstaty skulle således kunna ordnas till acceptabelt pris i Danmark och sedan föras över till Sverige. Kostnaden för gjutning av ryttaren Christian 4 bedömdes av konstnärer och ett svenskt gjuteri, likaså togs kostnaderna in för transporter, montering, stensockel, inskriptioner mm. Extrakostnaderna visade sig vara betydande och för att vara på den säkra sidan la jag fram ett förslag för dåvarande kommunalråd om, att slutsumman skulle kunna ligga mellan tre och fem miljoner kronor, beroende på utförande och anlitade firmor. Vid denna tid motsvarade det ungefär fyra till sju års avkastning från de speciella konstfonderna. Det blev blankt nej från de ledande politikerna. Absolut ingen dansk kung till häst i Kristianstad och absolut ingen invigning med den danska drottningen och kanske svenska kungaparet närvarande! I ärlighetens namn skall dock sägas, att de var betydligt mera positiva, när restaureringen av Bastion Konungen, klockspelet på Lilla

Christian 4 i norska Kristiansand, 1988.

Torg och stadsmodellerna på Stora Torg diskuterades som andra sätt att sätta Kristianstad på kartan.

Ytterligare ett försök gjordes med hästen, då med en avsuttet kung. Hästen skulle placeras ungefär mitt emot Frimus huvudentré och två parkeringsplatser skulle tas i anspråk för att hysa häst och en Christian 4 i naturlig storlek, som höll hästen. Garanterat skulle det ha utgjort ett av Kristianstads mest populära fotomotiv. Men även det försöket att pryda Stora Torg med stadens grundläggare avskrevs.

Bättre lycka hade man samtidigt i den stad som ofta förväxlas med Kristianstad, norska Kristiansand. Christian 4 grundade Kristiansand på Norges sydvästsida år 1641, som ett led i sina merkantilistiska planer för Danmark-Norge. Till 400-årsminnet av hans trontillträde avtäcktes år 1988 en manshög staty av kungen i den klädedräkt som var modern på 1640-talet. Den placerades vid en gatukorsning i rutnätsstaden och utfördes av en norsk konstnär Arne Vinje Gunnerud. Enligt mitt tycke tillhör den inte de mera framträdande skulpturerna av Christian 4.

Om bara några år, år 2014, fyller fästnings- och handelsstaden Kristianstad 400 år. Tänk om det kunde avtäckas en staty av stadens grundare då? Kanske till och med en uppseendeväckande ryttarstaty på Stora Torg? Det tycker jag skulle vara ett värdigt sätt att hedra den store danske kungen Christian 4, stadens grundläggare. Han är värd ett sådant minnesmärke, som består flera århundraden framöver!